

Pregledni rad

UDK 323.1:316.356.4

DOI 10.7251/SVA1816028J

ANTHONY D. SMITH - IDEOLOGIJA NACIONALNOG IDENTITETA

Dr. sc. Željko Josić¹

Parlament Federacije BiH Dom naroda

Apstrakt: Nacionalizam, nacije, nacije-države i nacionalni identiteti su pojave koje su nastale u epohi modernog društva od konca 18. stoljeća pa nadalje tijekom složenih procesa modernizacije i transformacije ljudskog društva u nove jezičke, kulturne, obrazovne, političke, socijalne i ekonomske makro-cjeline. Moderne nacije i novi kolektivni nacionalni identiteti izgrađuju se, ali i neprekidno mijenjaju, napose tijekom 19. i 20. stoljeća kada europski narodi ostvaruju napredak na svim životnim područjima. Također, to je razdoblje etničkih i nacionalnih suprotnosti, koje kao takvo još uvijek traje. Identiteti određuju tko smo „mi“, a tko „oni“ („drugi“). Proces grupne identifikacije neodvojiv je od konstrukcije „drugog“. Kolektivne identitete ne čini samo ono što je unutar kolektiviteta, nego i ono što je izvan njih.

Smith posebno naglašava da se, iako treba praviti razliku između nacionalizma kao ideološkog pokreta i nacionalnog identiteta kao šire pojave, moć i privlačnost nacionalizma kao političke snage ni približno ne može shvatiti ako se ne uzme u obzir šira perspektiva u čijoj se žiži nalazi nacionalni identitet.

Ključne riječi: *ideologija, nacionalni identitet, etnički identitet, nacija, nacionalizam, etnija*

ODREĐENJE NACIONALNOG IDENTITETA KAO POLITIČKOG I KULTURNOG IDENTITETA

Na vrhuncu procesa konstituiranja, reprodukcije i transformacije etničke zajednice u novu ljudsku zajednicu koju tvore masovniji kolektiviteti, drugačija organizacija života i sasvim drugačiji procesi samoidentifikacije stanovništva, nastaju moderna nacija i nacija-država. U tom procesu Smith razlikuje dva temeljna modela nacije, i s tim u vezi dva oblika nacionalnog identiteta: *zapadni-građanski* i *nezapadni-etnički*.

Zapadni model određen je teritorijalnom pripadnošću. Pojedinaac i kolektivitet se identificiraju s povijesnom zemljom koja se shvaća kao domovina, koja je i zajednica zakona i institucija. Tom pripadanju dorasli su jedino samosvjesni pripadnici koji imaju razvijenu svijest o zajedničkim sjećanjima, mitovima i simbolima i cjelokupnoj tradiciji, kao specifičnoj zajednici kulture. Pripadnost podrazumijeva minimum uzajamnih prava i obveza svih pripadnika nacije jednako. No, prisutan je i ekskluzivitet jer se

¹ zeljko.josic74@gmail.com

istodobno podrazumijeva i isključenje nepripadnika nacije iz tih prava i obveza. Pojedinaac racionalno i voluntaristički ima mogućnost odabrati naciju kojoj će pripadati. Nacija se shvaća kao politička zajednica u kojoj se pojedinac identificira sa zajedničkim zakonima i institucijama.

S druge strane, *etnički model* nacije određen je rodnom pripadnošću čime se stvara organska identifikacija sa zajednicom rođenja. Pojedinaac nema mogućnost odabira nacije kojoj će pripadati. Budući da ne postoji mogućnost dokidanja rodbinskih veza, logički je i nemoguće gubljenje nacionalnog identiteta. U etničkom modelu svojstveno je shvaćanje nacije koja se temelji na identifikaciji s kulturom, jezikom i običajima.

Smith smatra da se nacionalni identitet određuje kao kulturni ali, budući da pripada i da je smješten u političkoj zajednici, jednako tako se određuje i kao politički identitet. Vrhunac nacionalnog identiteta kao političkog identiteta dogodio se u trenutku kada je novoutemeljenim političkim zajednicama-državama na Zapadu bila potrebna vrijednosna legitimacija. Ona je pronađena u tradiciji egzistencije određene skupine na određenom teritoriju u slučaju Zapada, odnosno u tradiciji etničkog pripadanja zajednici rođenja u slučaju Istoka. Nacionalni identitet kao jamac legitimacije političkog poretka može opstati jedino ako se sačuva identifikacija na sociopolitičkom i kulturnopsihološkom temelju.

VIŠEDIMENZIONALNOST NACIONALNOG IDENTITETA

Naciju bi, ističe, trebalo definirati kao *skupinu ljudskih bića koja ima zajedničke i razlikovne elemente kulture, jedinstven ekonomski sustav, građanska prava za sve članove, osjećaj solidarnosti koji nastaje iz zajedničkih iskustava i koja zauzima isti teritorij.*

Kao zajednička obilježja nacionalnog identiteta izdvaja:

1. povijesnu teritoriju-domovinu u kontekstu shvaćanja da su nacije teritorijalno omeđeni entiteti i zahtijevaju vlastitu domovinu,
2. zajedničke mitovi i povijesna sjećanja,
3. zajedničku masovnu, javnu kulturu,
4. zajednička zakonska prava i dužnosti svih pripadnika nacije i
5. zajedničku ekonomiju sa teritorijalnom mobilnošću pripadnika nacije u okviru koje postoji zajednička podjela rada i sistema proizvodnje.

Obzirom na navedene komponente, prisutno je shvaćanje višedimenzionalnosti nacionalnog identiteta a time i mogućnost oslanjanja nacije na druge vrste kolektivnih identiteta i kombiniranje nacionalnog identiteta s klasnim, vjerskim, etničkim, kao i mogućnost permutiranja ideologije nacionalizma s drugim ideologijama (liberalizmom, komunizmom, fašizmom itd.).

Svaki nacionalizam, primjećuje Smith, sadržava i građanske i etničke elemente od kojih pojedini pretežu u određenim trenucima, no uspostavlja jasnu razliku između političkog i kulturnog nacionalizma. Prvi je za svoj ideal postavio građansku političku zajednicu obrazovanih građana, ujedinjenih zajedničkim zakonima i običajima, sa ciljevima koji su u biti

modernistički: osigurati svojoj zajednici predstavničku državu kako bi mogla ravnopravno sudjelovati u razvoju. Drugi, kulturni nacionalisti, naciju shvaćaju kao primordijalni izraz pojedinca i stvaralačke snage prirode. Nacije su poput obitelji prirodne solidarnosti, razvijaju se kao organska bića i žive osobe. Cilj kulturnog nacionalizma je uvijek integrativan: to je pokret moralne obnove koji nastoji ujediniti različite aspekte nacije. Za njega je, može se ustvrditi, država čak nebitna, jer bit je nacije njezina osebujna civilizacija proizvod je jedinstvene povijesti, kulture i zemljopisnog profila.

VANJSKE I UNUTARNJE FUNKCIJE NACIONALNOG IDENTITETA

Funkcije nacionalnog identiteta za pojedince i grupe Smith izdvaja u skladu s teritorijalnom, ekonomskom, pravno-političkom, etničkom i kulturnom dimenzijom identiteta. Teritorijalna, ekonomska i pravno-politička dimenzija predstavljaju *vanjske funkcije* nacionalnog identiteta a etnička i kulturna dimenzija predstavlja njegove *unutarnje funkcije*.

Teritorijalna funkcija nacionalnog identiteta pretpostavlja da pripadnici nacije određuju društveni prostor na kojemu se odvija svakodnevni život. Također, njome se utvrđuju granice *povijesne teritorije* koja određuje zajednicu kroz vrijeme i prostor. Nacija i njezini pripadnici drže kontrolu nad teritorijalnim resursima, radnom snagom i jedinstvenom podjelom rada i resursa među pripadnicima, što sve čini ekonomsku funkciju nacionalnog identiteta. Pravno-politička funkcija odnosi se na legitimiranje zakonskih prava i dužnosti pravnih ustanova koje određuju odražavaju specifične vrijednosti i osobine nacije, tradiciju i običaje.

Etnička i kulturna funkcija nacionalnog identiteta pretpostavlja osiguravanje društvenih spona između pripadnika nacije. Te spona su sadržane u zajedničkim vrijednostima, tradiciji i simbolima (zastava, himna, ceremonije, spomenici, moneta). Nadalje, navedena funkcija pretpostavlja socijalizaciju pripadnika nacije kao državljana i građana. Socijalizacija se postiže standardiziranim, obveznim, masovnim i javnim sustavima obrazovanja. Na koncu, ona pretpostavlja određivanje i lociranje pojedinačnih identiteta- pojedinačnih „ja“ kroz prizmu nacionalnog identiteta. Smith govori da je identitet koji proizlazi iz nacije određen s pozicije kolektiviteta. Nacija se postupno ozbiljuje kroz državu te se pripadništvo državi sve više izjednačava s pripadnošću naciji koja postaje legitimacijska osnova suverenosti. Nacija se politički određuje i odvaja od naroda kao zajednice apstraktnih osoba, što sada omogućava politički identitet pojedinca s točno određenom nacijom, njezinom suverenošću, ustavom, zakonima i političkim institucijama.

U kontekstu Smithovog izlaganja, nacionalni identitet je određen kao samosvijest pripadnika jedne nacije koja historijski nastaje i razvija se s drugim dodirujućim nacijama. Dimenzije koje čine vanjske i unutarnje funkcije nacionalnog identiteta konstituiraju se u odnosu prema drugome i drugima u određenom povijesnom kontekstu. Teritorijalna dimenzija pretpostavlja ne samo da nacija određuje granice i svoj društveni prostor, nego pretpostavlja da se izvan tog društvenog prostora nalaze društveni

prostori drugih nacija. Etnička i kulturna komponenta nacionalnog identiteta pretpostavljaju odnos prema drugome i drugima tako da sam pojedinac izgrađuje svoj osobni identitet u odnosu prema drugim pojedincima pripadajuće nacije, zatim u odnosu prema kolektivnom- nacionalnom identitetu ili prema samoj naciji, ali i prema drugim *dodirujućim* nacionalnim identitetima, te šire, u odnosu na civilizacijske nivoe identifikacije i, na koncu u odnosu na samo čovječanstvo.

ETNIČKA OSNOVA NACIONALNOG IDENTITETA

Smith konstatira da i poslije izgradnje moderne nacije, unutar njezine nacionalne države postoje i pod utjecajem nastanka novih društvenih sistema i dalje se izgrađuju druge etničke grupe, etnije i etnički identiteti. Ovi procesi se odvijaju na razinama osobnog, grupnog i kolektivnog identiteta unutar nacionalne države čiji je nositelj dominantna etnija. Sve te „druge“ etničke grupe i zajednice razvijaju se kao sub-etnije unutar svojih sub-kultura i konstruiraju identitet „drugoga“. Proces transformacije etničke zajednice od etničke grupe do nacionalne zajednice i proces samoidentifikacije ljudi sa zajednicama u kojima žive i djeluju, odnosno izgradnja identiteta „prvoga“ i identiteta „drugoga“, u uzajamnoj su vezanosti.

Iako bliski, pojam *etnički* i pojam *nacionalni* su različiti entiteti. Pojam etnički stoji uz etničke grupe, etničke zajednice i etnički identitet a pojam nacionalni uz naciju, nacionalnu zajednicu, nacionalizam i nacionalni identitet. Pri ovoj distinkciji polazi se od toga da su etnička grupa, etnija i etnički identitet starije povijesne pojave od nacije i nacionalnih identiteta. Tako se Smithova analiza s nacionalizma premješta na nacije, a s nacija na etničke zajednice koje definira kao *imenovane ljudske populacije sa zajedničkim mitovima o precima, povijestima i kulturama, koje su vezane za specifični teritorij i imaju osjećaj solidarnosti*. Proučavanje etnija postalo je presudno za razumijevanje pitanja zašto i gdje su nastale pojedine nacije pa etniji i etničkom identitetu pristupa ističući historijske i simboličko-kulturne atribucije etničkog identiteta:

1. kolektivno vlastito ime,
2. mit o zajedničkim precima,
3. zajednička historijska sjećanja,
4. jedan ili više diferencirajućih elemenata zajedničke kulture,
5. povezanost s određenom domovinom i
6. osjećanje solidarnosti kod značajnih dijelova populacije.

Središnje mjesto te analize zauzimaju mitovi, sjećanja, vrijednosti, tradicija i simboli. Mit o zajedničkom i jedinstvenom podrijetlu u vremenu i prostoru je bitan za doživljaj etničke identifikacije budući da govori o temelju povijesti skupine i stoga njezinoj individualnosti. Simboli- znakovi, pjesme, svetkovine, prebivališta, običaji, jezična pravila, sveta mjesta i slično, djeluju kao moćna sredstva razlikovanja i kao podsjetnici na jedinstvenu kulturu i sudbinu etničke zajednice. Napose to vrijedi i za zajednička sjećanja na ključne događaje i epohe u povijesti zajednice: sjećanja na oslobođenje, seobu, zlatna doba, na pobjede i poraze, junake, svece i mudrace. Smith upućuje na važnost društvenog pamćenja

naglašavajući da etnije ne nastaju na temelju fizičkog podrijetla, nego na osjećaju kontinuiteta, zajedničkog sjećanja i kolektivne sudbine, tj. kulturnoj sličnosti utjelovljenoj u mitovima, sjećanjima, simbolima i vrijednostima koje održava dana kulturna jedinica populacije.

Najveći broj navedenih etničkih atribucija su prvenstveno kulturne i historijske sadržine *subjektivnog* karaktera. Mitovi, ne činjenice, o zajedničkim precima predstavljaju ono što je bitno za osjećanje etničke identifikacije. Etнические atribucije *objektivnog* karaktera: jezik, vjera, običaji, pigmentacija predstavljaju promjenjive elemente zajedničke kulture po kojima se jedna etnička skupina razlikuje od druge. Etnički identitet se ustanovljuje kao samosvijest pripadnika jedne etnije koja nastaje historijski i razvija se u ovisnosti od subjektivnih i objektivnih atribucija koje ta etnija uspostavlja u odnosima sa drugim etnijama.

Usporede li se konstitutivni elementi nacionalnog identiteta sa atributima etnije, uočava se da atributi etnije pokrivaju sadržaj teritorijalne, etničke i kulturne komponente nacionalnog identiteta, što je u određenom okviru Smithove ideje koja pretpostavlja da se nacije oblikuju na temelju etničkih jezgri.

Kada je riječ o etnicitetu, identitet „prvoga“ označava identitet etničke grupe, zajednice ili naroda kojoj „mi“ pripadamo. To je „naše“ etničko podrijetlo, jezik, tradicija, kultura, običaji, povijest itd., sve ono što zapravo služi da se odredi identitet „drugoga“ („njihovi identitet“, „oni“) po modelu različitosti i opreka između „nas“ (identiteta „prvoga“) i „njih“ (identiteta „drugoga“). Kada je riječ o etnosu i naciji, identitet „prvoga“ i identitet „drugoga“ gotovo u pravilu idu zajedno. Identitet „drugoga“ nastaje u procesu konstrukcije identiteta „prvoga“ i obrnuto. Ovo, zapravo, govori o postojanju kulturnog, društvenog i etničkog pluralizma na određenom prostoru na kojem se odvijaju procesi etničke odnosno nacionalne identifikacije. U tim procesima, dakle, konstruiraju se najmanje dva međuovisna identiteta: identitet *pripadnika* i identitet *nepripadnika* nekoj etničkoj ili nacionalnoj zajednici, pri čemu identitet *nepripadnika* određuje identifikacijsku razliku između „nas“ i „njih“. „Drugi“ su vanjština, a ta vanjština oblikuje identitete, koji stoga u sebi nose određenu karakteristiku isključivosti.

Izvodi se zaključak da je etnička grupa/etniija, pa i osjećanje etničkog identiteta, daleko od toga da bude označeno kao iskonski entitet. Pojačavanje, isticanje i udruživanje atributa etničke zajednice, koje korespondira sa subjektivnim značenjem koje za pripadnike etnije imaju pojedni atributi, utiče na pojačavanje i isticanje osjećanja etničkog identiteta i same etnije. Isto tako, slabljenje i nestajanje svakog od atributa utiče na slabljenje i gubitak osjećanja etničkog identiteta, što u krajnjem slučaju vodi ka raspadu ili apsorpciji same etnije.

ZAKLJUČNO: NACIONALNI IDENTITET I NADNACIONALIZAM

Smith na koncu razmatra predviđanja vezana za istiskivanja nacionalnih država i nacionalizama širim nadnacionalnim ili globalnim organizacijama i identitetima. Iako je, kako ističe, *takozvanim postmodernistima* ostavljeno

da proglaše smrt nacionalne države i fragmentaciju nacionalnih identiteta i gubitak ekonomske suverenosti zbog sveobuhvatne kombinacije političke ovisnosti, ekonomske globalizacije, masovnih komunikacija i kulturne hibridizacije, nacionalni identitet je još uvijek najintenzivniji identitetski potencijal i nije ga lako istisnuti iz svijesti ljudi. Ako se još ne može očekivati skok iz etnonacionalnog identiteta u globalni kozmopolitizam, Smith postavlja pitanje da li u tom slučaju ipak svjedočimo manje dramatičnom, ali dosad neviđenom premještanju lojalnosti s nacija i nacionalnih država na *nadnacionalne* kontinentalne regionalizme, koji obuhvaćaju podnacionalne etničke identitete i kulturne razlike.

Razmatrajući mogućnost stvaranja europskog kulturnog identiteta uz postojeće nacionalne identitete, priklanja se mišljenjima da je stvaranje europskog identiteta postalo kulturno bojno polje. Obzirom na nesmanjenu snagu postojećih nacionalnih identiteta u Europi i mnoge razdore, proizvodnja jednog širokog kolektivnog identiteta može se ozbiljno zamisliti samo kao rezultat duge socijalizacije i političke prakse. Poziva se na Monserrata Guibernaua te ističe da će izgradnja Europe zahtijevati razvoj *europske nacionalne svijesti* a da će graditelji nove Europe morati smisliti mit o podrijetlu, ponovo napisati povijest, izmisliti tradicije, rituale i simbole koji će stvoriti novi identitet.

To znači da će se morati prizvati neki novi oblik nacionalizma, otvarajući time probleme ne samo demokratskog deficita, nego i etničke, pa i rasne isključivosti. Istodobno, novi europski kulturni identitet morat će se nadmetati s čvrsto ukorijenjenim nacionalnim identitetima.

ANTHONY D. SMITH- NATIONAL IDENTITY IDEOLOGY

Željko Josić, PhD

Abstract: Nationalism, nations, nations-states and national identities have appeared in the epoch of modern society in the end of 18th century during challenging processes of modernization and transformation of human society into the new language, cultural, educational, political, social and economic macro sphere. Modern nations and new group national identities are building up but constantly changing, especially during 19th and 20th centuries when European nations achieve their progress at all life aspects. Also, that period of ethnic and national contradictories still remains. Identities define who are “we” and who “they” are (“others”). Process of group identification is inseparable from construction of “other”. Group identities are not determined only of what is inside of the group, but also on what is outside. Smith particularly emphasizes the fact, that, even it is necessary to make difference between nationalism as an ideology movement and national identity as the wider picture, power and attraction of nationalism as political force cannot be foreseen without consideration of wider perspective. The center of this perspective is national identity.

Key words: *ideology, national identity, ethnic identity, nation, nationalism, ethnic group*

LITERATURA

1. Smit, Antoni D (1998), *Nacionalni identitet*, Beograd: Biblioteka XX vek,
2. Smith, Anthony D (2003), *Nacionalizam i modernizam, kritički pregled suvremenih nacija i nacionalizama*, Zagreb: Fakultet političkih znanosti